

DEMOKRATIJE NEJEDNAKOSTI

KO (NE) GLASA U SRBIJI?

Vujo Ilić i Dušan Spasojević
Jun 2025

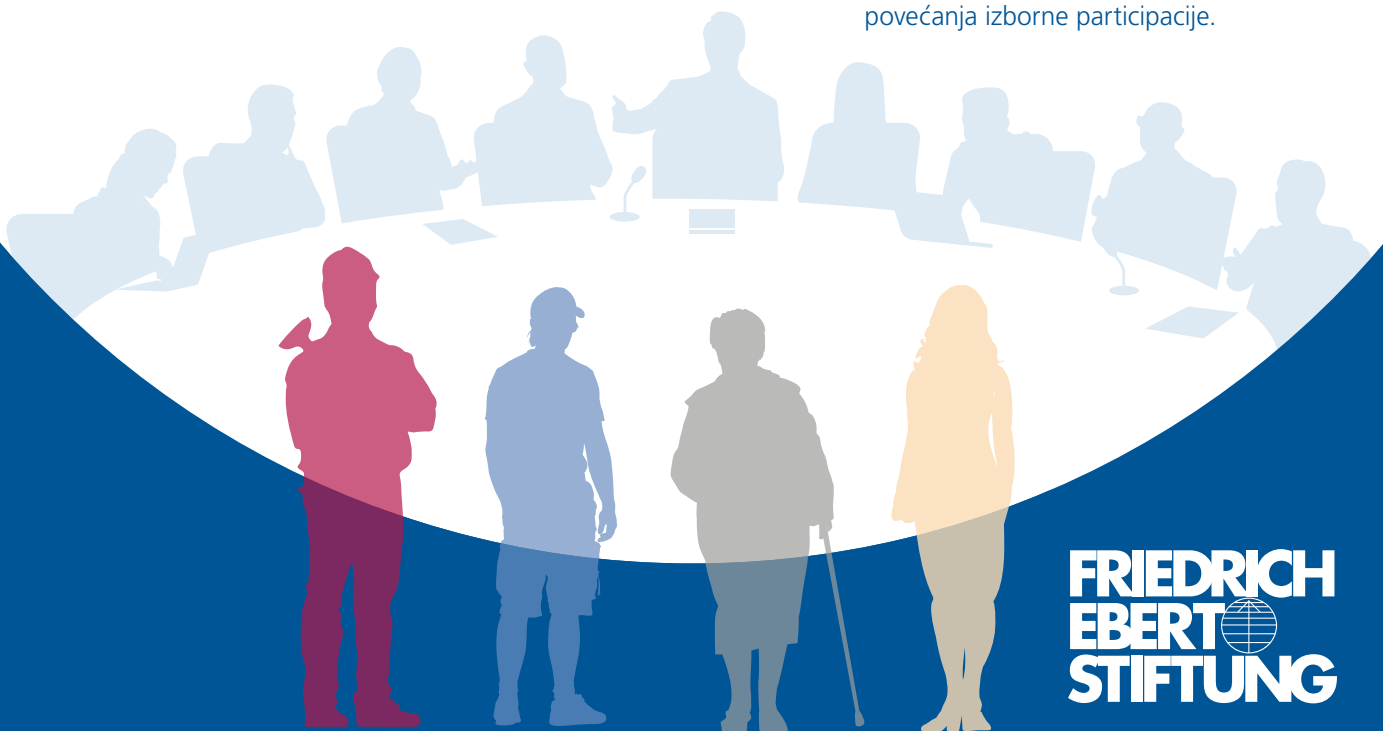
Niska i nejednaka izlaznost na izbore štete demokratiji. Zbog toga je veoma važno da kritički preispitamo zvanične podatke o izlaznosti, jer oni često potcenjuju stvarno učešće na izborima zbog administrativnih i migracionih faktora. Ovo nije problem samo u Srbiji, već i u širem regionu.

Izlaznost u Srbiji je bliža evropskom proseku nego što se to obično pretpostavlja, i potencijalno dostiže tri četvrtine prisutnih birača. Ipak, razlike između glasača i apstinata i dalje postoje, jer starije, obrazovanije, imućnije i politički i građanski angažovane osobe češće izlaze na izbore.

Vlada bi trebalo da revidira birački spisak i otvori javnu debatu o delotvornim pravima dijaspora na glasanje. Političke stranke bi trebalo da se usmere na stratešku mobilizaciju birača, te posebno da dopru do mladih i marginalizovanih grupa. Organizacije civilnog društva trebalo bi da promišljaju građanski angažman kao sredstvo povećanja izborne participacije.

Sadržaj

1	ŠTA ZAISTA ZNAMO O IZLAZNOSTI NA IZBORE?	2
2	REGISTROVANI BIRAČI I BROJ GLASAČA	3
3	BIRAČKI SPISAK I POPULACIJA SA PRAVOM GLASA	4
4	ZVANIČNA IZLAZNOST	6
5	ZVANIČNA I PRIJAVLJENA IZLAZNOST: REGIONALNA PERSPEKTIVA	9
6	PUNOLETNA POPULACIJA I STVARNA IZLAZNOST ...	11
7	DRUŠTVENA STRUKTURA IZLAZNOSTI U SRBIJI IZ UPOREDNE PERSPEKTIVE	12
8	DETERMINANTE GLASANJA NA IZBORIMA 2023. GODINE U SRBIJI	15
9	ZAKLJUČAK I PREPORUKE	16
	Reference	17

1

ŠTA ZAISTA ZNAMO O IZLAZNOSTI NA IZBORE?

Glasanje je najčešći oblik političke participacije u demokracijama. Ipak, izlaznost birača ostaje jedno od najzagonetnijih pitanja demokratskog procesa. Brojni autori, od Daunsa (Downs, 1957) do Frenklina (Franklin, 2004), pokušavali su da objasne zašto ljudi glasaju, koji faktori utiču na izlaznost i koliko je kontekst važan, često dolazeći do zaključaka koji nisu sasvim jednoznačni i izvesni (Stockemer, 2016). Ipak, postoji široka saglasnost da niska izlaznost produbljuje nejednakosti i šteti demokratiji (Lijphart, 1997).

Kada se razmatra izlaznost na izborima u Srbiji, pojavljuje se dodatni problem. Po evropskim standardima, izlaznost u Srbiji se smatra niskom. Međutim, zbog administrativnih specifičnosti u vođenju biračkog spiska i dugoročnih migracionih trendova, zvanični podaci o izlaznosti su niže od stvarne izlaznosti. Detaljnija analiza otkriva drugačiju sliku: izlaznost u Srbiji je znatno bliža evropskom proseku nego što se pretpostavlja. Štaviše, slične razlike između zvaničnih i realnih podataka su prisutne su i u mnogim zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope. Uvođenje ove perspektive važno je za razumevanje izlaznosti u Srbiji i kontekstualizaciju biračkog ponašanja u širem regionalnom okviru.

Ova studija razmatra pitanje izlaznosti na izborima u Srbiji, upoređuje je sa evropskim i regionalnim stopama izlaznosti i istražuje ključne faktore koji doprinose potcenjenim brojkama. Koristeći više izvora podataka, ona takođe ispituje društvenu strukturu birača koji izlaze na izbore. Nalazi pokazuju da se Srbija ne razlikuje značajno od drugih evropskih zemalja kada je u pitanju društveni obrasci izborne participacije. Ovi nalazi su i ohrabrujući i obeshrabrujući. S jedne strane, stvarna izlaznost u Srbiji je znatno viša od zvaničnih podataka i uporediva sa izlaznošću u konsolidovanim demokratijama. S druge strane, društvene razlike između glasača i apstinencata u Srbiji odražavaju obrasce nejednakosti prisutne širom kontinenta.

U analizi se koriste tri međusobno povezana pojma – zvanična, stvarna i prijavljena izlaznost. *Zvanična izlaznost* izračunava se kao broj iskorišćenih glasačkih listića (brojilac) podeljen sa brojem registrovanih birača (imenilac). *Stvarna izlaznost* koristi isti brojilac, ali se deli sa brojem punoletnih građana na osnovu popisa. Na kraju, *prijavljena izlaznost* predstavlja procenat ispitanika koji u anketama tvrde da su glasali na izborima.

2

REGISTROVANI BIRAČI I BROJ GLASAČA

Učešće na izborima u Srbiji prati opadajući trend, sličan obrascima koji se uočavaju i u mnogim drugim evropskim zemljama (Grafikon 1). Najveći broj glasača, čak 5 miliona, zabeležen je na prvim višestranačkim parlamentarnim izborima 1990. godine. Ova brojka je 2020. godine pala na istorijski minimum od 3,2 miliona glasova. Ipak, u poslednje dve decenije broj glasača je relativno stabilan i kreće se oko proseka od 3,8 miliona. U ovom periodu se posebno izdvaja 2008. godina, kada je u jeku političke polarizacije i snažne mobilizacije birača zabeležen najviši broj glasova, 4,1 milion. Suprotno tome, najniži broj glasova u 2020. godini rezultat je bojkota izbora i zabrinutosti zbog pandemije COVID-19.

Broj registrovanih birača u Srbiji nam priča drugačiju priču. Tokom devedesetih godina, oko 7 miliona birača bilo je upisano u birački spisak za parlamentarne izbore. Ova brojka bila je politički osporavana, jer je vlast bila optuživana za manipulacije sa biračkim spiskovima, naročito na Kosovu i Metohiji. Od izbora 2000. godine, birački spisak uključuje lica

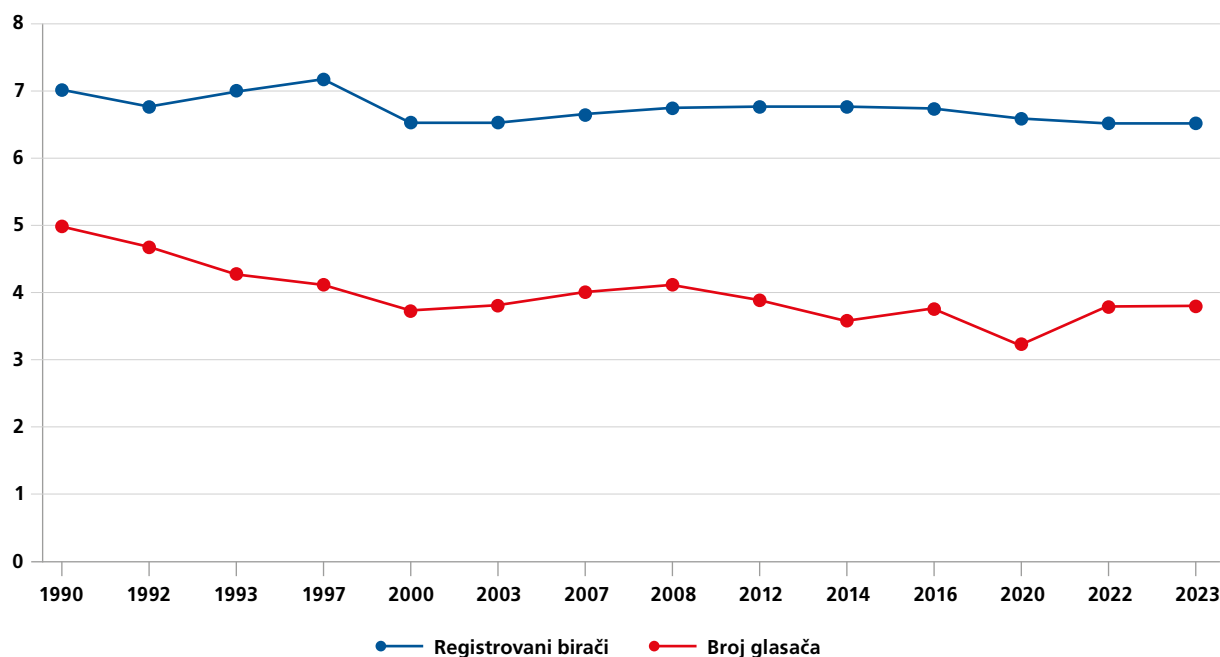
sa prebivalištem na Kosovu, ali je njihov broj od tada postao stabilniji i realističniji. I pored toga, birački spisak ostao je predmet kontroverzi iz drugih razloga.

Od 2000. godine, broj registrovanih birača pokazuje neobičan, krivolinijski trend. Rastući postepeno sa 6,5 miliona na izborima u decembru 2000. godine na 6,77 miliona u 2012, ovaj broj je potom počeo da opada, da bi se do 2023. vratio na približno 6,5 miliona, što je razlika od svega 8.000 birača u odnosu na period pre gotovo četvrt veka.

Ovakav trend pokrenuo je brojna pitanja o tačnosti biračkog spiska. Ako se pretpostavlja da birački spisak odražava stvaran broj birača u Srbiji, kako se ove promene mogu objasniti? Da li je broj birača zaista rastao više od jedne decenije, a zatim se stabilizovao? Kako to objasniti u kontekstu izraženog trenda depopulacije u Srbiji i regionu? Da bismo odgovorili na ova pitanja, neophodno je da sagledamo podatke o stanovništvu Srbije.

Grafikon 1

Registrovani birači i broj glasova na parlamentarnim izborima, 1990–2023 (u milionima)

3

BIRAČKI SPISAK I POPULACIJA SA PRAVOM GLASA

Srbija se suočava sa značajnim raskorakom između broja registrovanih birača i broja građana sa pravom glasa. Svi poslovno sposobni državljani Srbije stariji od 18 godina imaju pravo glasa. U idealnim uslovima, broj registrovanih birača trebalo bi da bude približan broju građana sa pravom glasa do kojeg dolazimo popisom stanovništva.¹ Međutim, kao i mnoge zemlje u regionu, Srbija se suočava sa padom broja stanovnika. Kao rezultat toga, dok punoletna populacija postepeno opada, broj registrovanih birača nastavlja da raste (Grafikon 2). U 2023. godini zabeležena je upadljiva razlika od čak milion ljudi između broja registrovanih birača i zvanične procene punoletne populacije.

Razumevanje prirode biračkog spiska u Srbiji ključno je za razumevanje ovog raskoraka. Za razliku od zemalja u kojima

su građani dužni da se aktivno registruju za izbore, Srbija primenjuje pasivan sistem registracije birača. Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave vodi Jedinствeni birački spisak, stalnu bazu podataka zasnovanu na matičnim knjigama koje vodi Ministarstvo unutrašnjih poslova. Uslov za upis u birački spisak u Srbiji je prijavljeno prebivalište (OSCE-ODIHR, 2023).

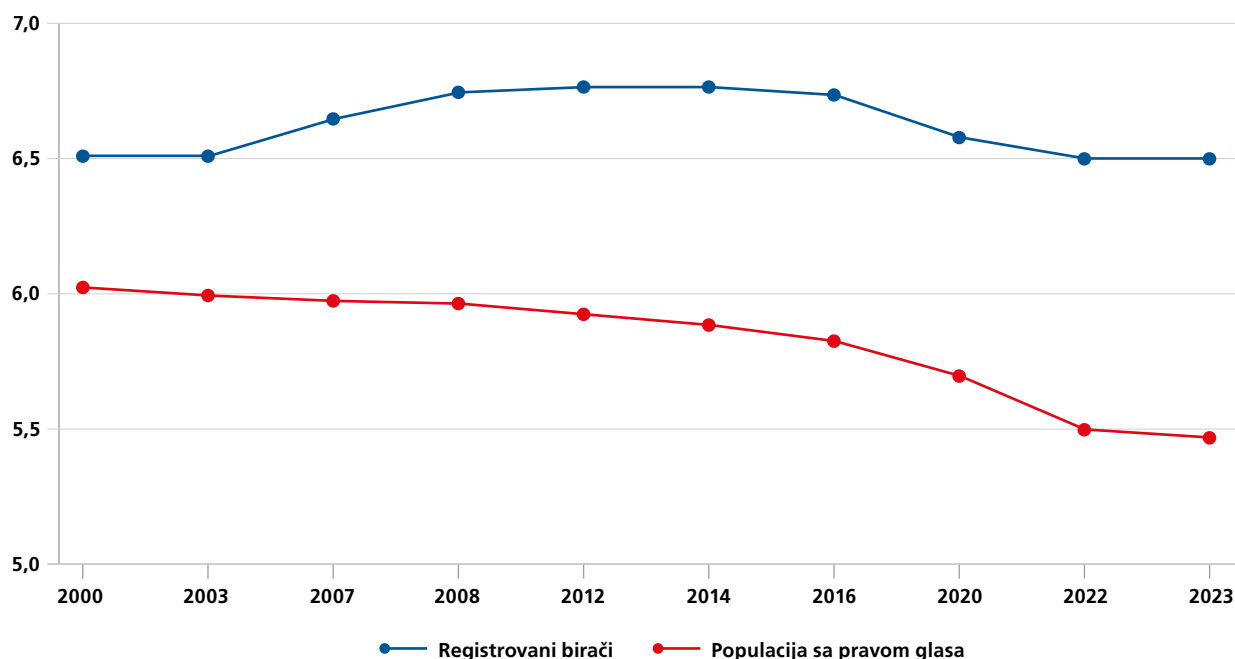
Međutim, zakon o prebivalištu se ne primenjuje ujednačeno. Mnogi građani ne borave na adresama na kojima su zvanično prijavljeni. To obuhvata osobe koje su promenile prebivalište unutar iste ili između različitih opština u Srbiji, one koji su emigrirali, ali zadržali prijavljeno prebivalište u Srbiji, kao i državljane Srbije koji žive u susednim zemljama, pre svega Bosni i Hercegovini, a koji iz različitih razloga imaju prijavljenu adresu u Srbiji iako tamo ne stanuju.

Raskorak od milion ljudi između biračkog spiska i broja punoletnih građana najverovatnije se može objasniti prisustvom državljana Srbije koji više ne žive u zemlji i koji nisu

¹ Poslovna sposobnost se oduzima sudskom odlukom, a iako ne postoje precizni podaci o tome koliko je državljana Srbije izgubilo biračko pravo, pretpostavlja se da se radi o desetinama hiljada ljudi (RZSZ, 2023).

Grafikon 2

Registrovani birači i populacija sa pravom glasa, 2000–2023 (u milionima)

bili obuhvaćeni popisom. Ne postoji zvanična procena broja državljana Srbije koji su trajno emigrirali, borave u inostranstvu ili su preminuli van zemlje. Ipak, ovo pitanje je u poslednje vreme postalo predmet intenzivne političke debate. Predstavnici Republičkog zavoda za statistiku procenjuju da oko milion građana Srbije živi u inostranstvu, a da je broj punoletnih građana koji žive u Srbiji oko 5,1 milion (Tanjug, 2022). Ovaj kontekst pruža novu perspektivu o izlaznosti na izborima u Srbiji.

4

ZVANIČNA IZLAZNOST

U prve dve decenije višepartijskih izbora, zvanična izlaznost u Srbiji beležila je značajne oscilacije (Grafikon 3). Najviša zvanična izlaznost zabeležena je na parlamentarnim izborima 1990. godine, prvim višepartijskim izborima, kada je iznosila 71%. Međutim, potom je beležen postepen pad, koji je doveo do izlaznosti od 57% na izborima 1997. godine kada je deo opozicije bojkotovao izbore. Izbore 2000. godine potrebno je tumačiti u kontekstu promena biračkog spiska nakon rata na Kosovu. Iako je te godine glasalo manje ljudi nego 1997, zvanična izlaznost je delovala viša jer je imenilac (broj registrovanih birača) bio smanjen.

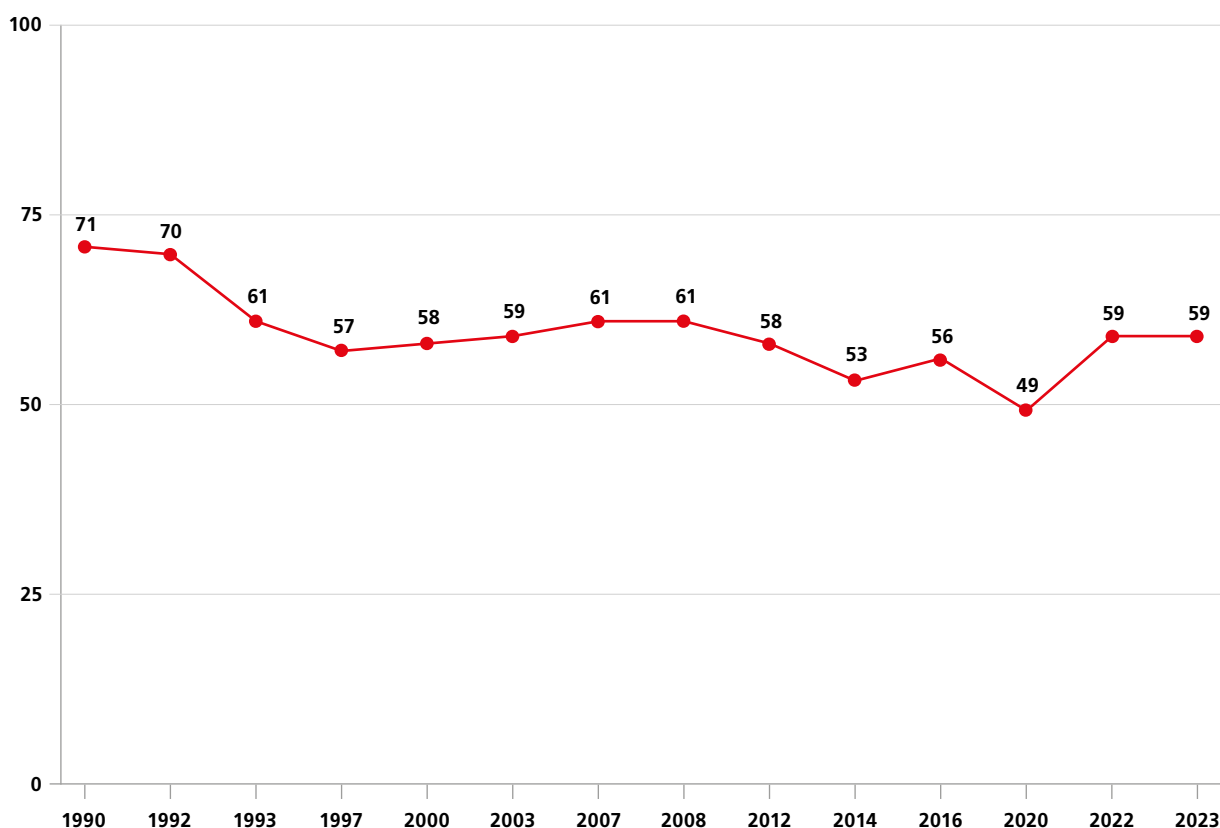
Početkom 2000-ih, broj glasača je postepeno rastao, pa je zvanična izlaznost dostigla vrhunac od 61% na izborima

2008. godine. Međutim, već tada je u punom jeku bio proces uvećavanja biračkog spiska, što je dovelo do toga da zvanična izlaznost izgleda niža nego što bi bila kada bi se uzeli u obzir stvarni demografski trendovi.

Trend rasta broja glasača i zvanične izlaznosti preokrenuo se nakon izbora 2012. godine. Ovi izbori označili su značajnu političku promenu, jer je Srpska napredna stranka postala dominantna vladajuća partija. Broj glasača je potom opadao, da bi dostigao istorijski minimum na izborima 2020. godine. Na tim izborima, zvanična izlaznost je prvi put pala ispod 50% registrovanih birača. Ipak, imajući u vidu negativne demografske trendove u Srbiji i nastavak uvećavanja biračkog spiska, ovaj pad nije bio tako drastičan kao što se na prvi pogled činilo.

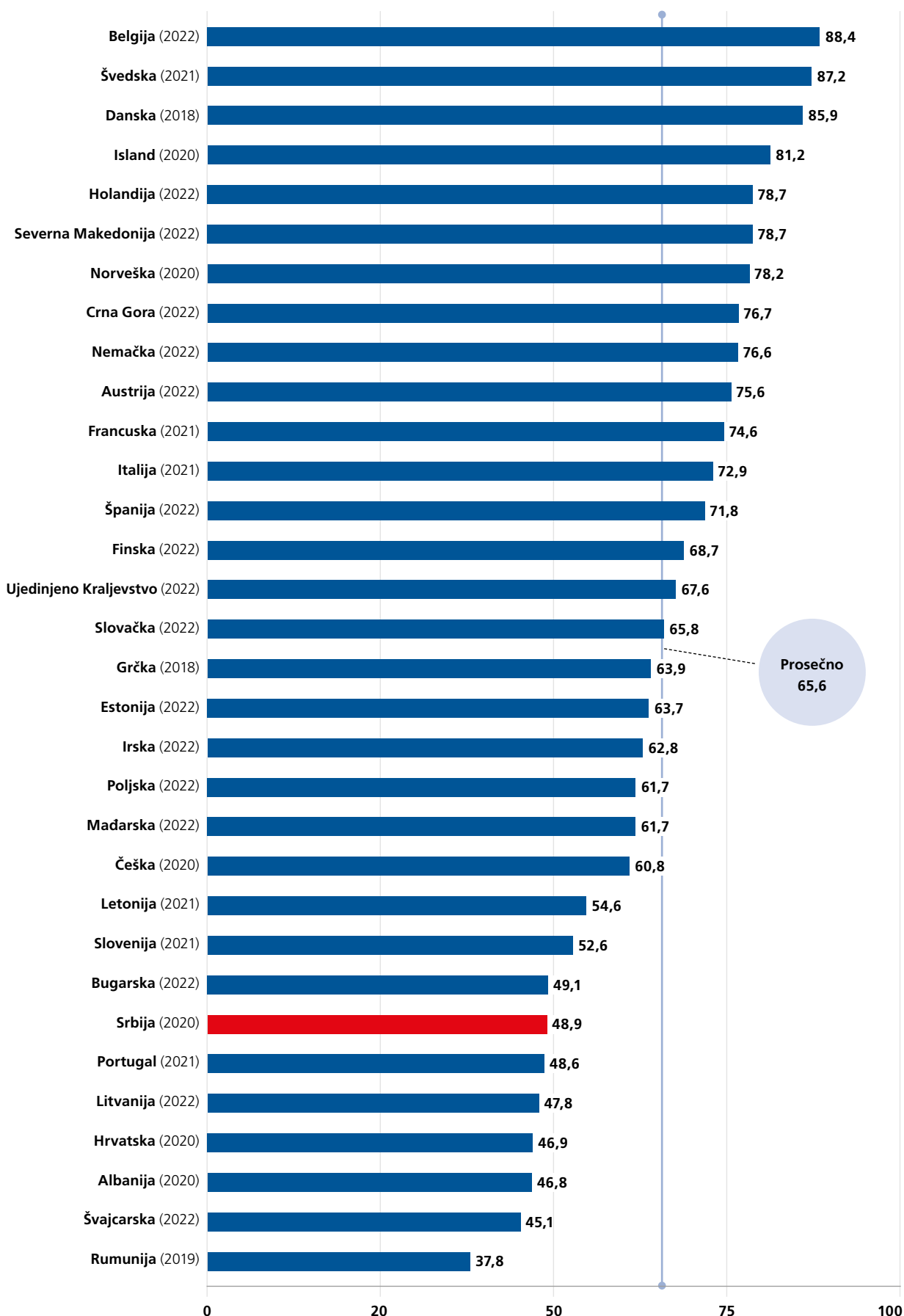
Grafikon 3

Zvanična izlaznost na parlamentarnim izborima, 1990–2023 (%)

Grafikon 4

Zvanična izlaznost na izborima u izabranim evropskim zemljama (najnoviji uporedni podaci)

Nakon izbora 2020. godine, broj glasača na izborima ponovo je počeo da raste. Blagi pad broja registrovanih birača, koji se može pripisati manjim administrativnim i političkim korekcijama, doprineo je tome da se zvanična izlaznost vrati na nivoe s početka 2000-ih. Ipak, kada se kao imenilac koristi broj građana sa pravom glasa, stvarna izlaznost na izborima 2023. godine bila je viša. Ovaj porast nije iznenađujući, imajući u vidu pojačanu političku polarizaciju u Srbiji i napore i vlasti i opozicije da mobilišu birače, naročito nakon perioda u kojem se opozicija u velikoj meri oslanjala na vaninstitucionalne strategije političke borbe.

Iz komparativne perspektive, zvanična izlaznost u Srbiji i dalje je veoma niska (Grafikon 4). Na poslednjim parlamentarnim izborima koji su analizirani u uporednom skupu podataka (vidi Elsässer i dr. 2022), zvanična izlaznost iznosila je 49%, čime bi se Srbija svrstala među zemlje Evrope sa najnižom izlaznošću. U ovu grupu spadaju i Rumunija (38%), Albanija (47%), Hrvatska (47%) i Bugarska (49%). Slične vrednosti imaju i zemlje sa tradicionalno niskom izlaznošću, poput Švajcarske (45%), Litvanije (48%) i Portugala (49%). Zvanična izlaznost u Srbiji znatno je ispod evropskog proseka od 66% na parlamentarnim izborima u 31 zemlji.

5

ZVANIČNA I PRIJAVLJENA IZLAZNOST: REGIONALNA PERSPEKTIVA

Niska zvanična izlaznost na izborima pokazuje regionalne obrasce koji zaslužuju dodatnu pažnju (DeSilver, 2022). Neke evropske zemlje sa izrazito visokom ili niskom izlaznošću već su dobro obrađene u literaturi. Na primer, visoka izlaznost u Belgiji objašnjava se obaveznim glasanjem (Miller i Dassonneville, 2016). Niska izlaznost u Švajcarskoj proizlazi iz njenog specifičnog federalnog sistema i snažnog oslanjanja na direktnu demokratiju (Blais, 2014). Ipak, jasno se uočava poseban obrazac niske zvanične izlaznosti u Jugoistočnoj Evropi, delovima Centralne Evrope i baltičkim zemljama. Ovo otvara

pitanje: da li je slučaj Srbije povezan sa niskom izlaznošću u drugim zemljama Jugoistočne Evrope?

Jedan od faktora koji se mogu razmatrati jeste raskorak između zvanične i prijavljene izlaznosti u Jugoistočnoj Evropi. Prijavljena izlaznost predstavlja procenat ispitanika u anketama koji tvrde da su glasali, i ona je po pravilu viša od zvanične (Grafikon 5). Ovaj fenomen je prisutan u većini evropskih zemalja i delimično se objašnjava pristrasnošću anketnog uzorka, jer su politički angažovaniji ispitanici takođe spremniji

Grafikon 5
Zvanična i prijavljena izlaznost u evropskim zemljama

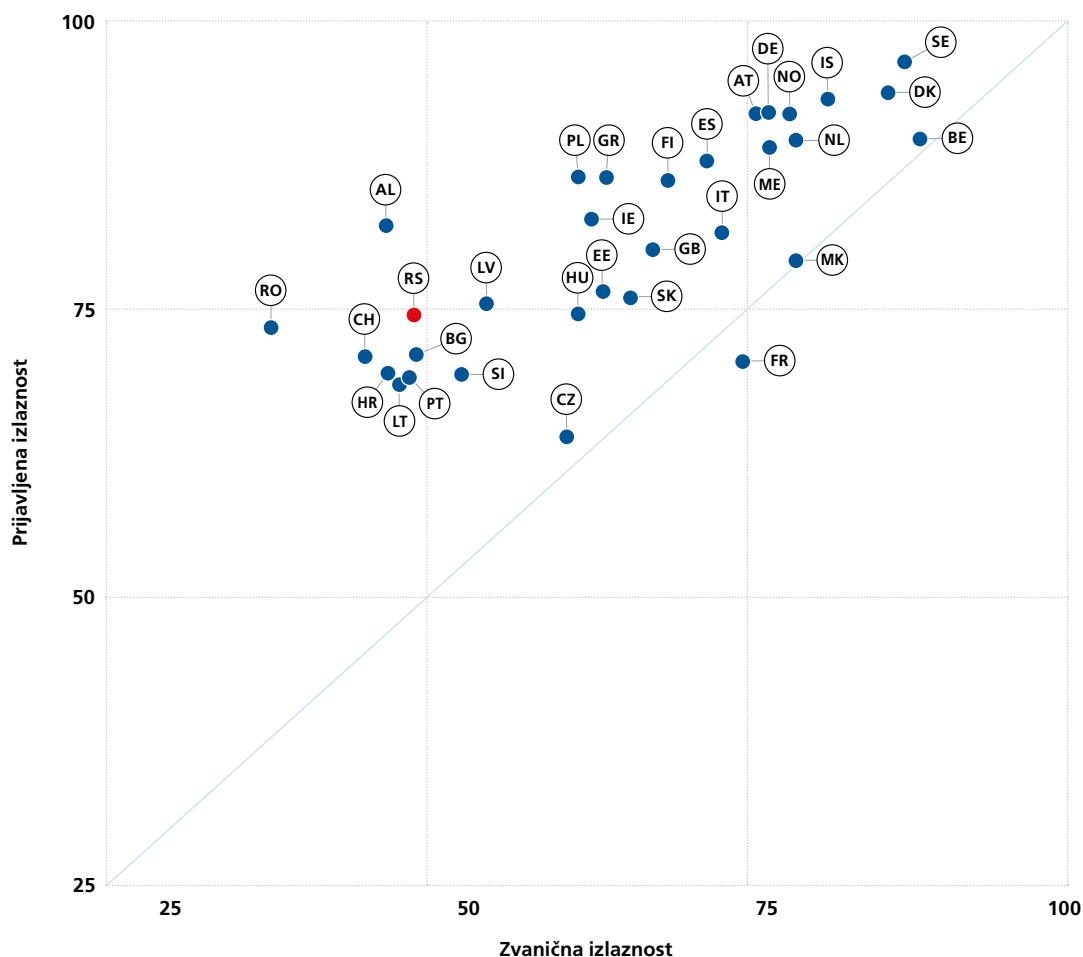

Tabela 1
Izlaznost i migracioni obrasci u zemljama Jugoistočne Evrope

Zemlja	Grupa	Izlaznost (%)			Broj birača (milioni)			Migracioni korpus	
		Zvanična	Prijava- ljena	Razlika	Registrowani birači	Punoletna populacija	Razlika	Broj (mil.)	Udeo u populaciji (%)
Rumunija	I	38	74	36	18,96	17,66	1,30	3,99	21
Albanija		47	83	36	3,59	2,43	1,16	1,25	44
Srbija		49	75	26	6,50	5,76	0,74	1,00	15
Hrvatska		47	70	23	3,70	3,51	0,19	1,04	26
Grčka		64	87	23	9,92	8,79	1,12	1,09	10
Bugarska		49	71	22	6,86	5,65	1,21	1,68	24
Slovenija	II	53	70	17	1,70	1,73	-0,04	0,16	8
Mađarska		62	75	13	8,22	8,00	0,21	0,71	7
Crna Gora	III	77	89	13	0,54	0,47	0,07	0,13	21
S. Makedonija		79	80	1	1,81	1,71	0,10	0,69	33

Izvori: Izlaznost - najnoviji podaci, Elsässer i dr., 2022. Broj birača - IDEA, najnoviji podaci. Migracioni korpus – UN, 2020.

da učestvuju u anketama. Međutim, Jugoistočna Evropa se izdvaja niskom zvaničnom izlaznošću i izraženim razlikama između zvaničnih i prijavljenih podataka. Zemlje poput Rumunije, Albanije, Srbije i Hrvatske predstavljaju jasan primer ovog trenda. U tim slučajevima, kombinacija niske zvanične izlaznosti i velikog raskoraka u odnosu na prijavljene vrednosti sugerise da značajnu ulogu, pored globalno prisutnog fenomena preuveličavanja izlaznosti u anketama, imaju i nerealno veliki birački spiskovi uzrokovani manjkavim administrativnim praksama i migracijom birača.

Fokusiranje na Jugoistočnu Evropu otkriva zajedničke karakteristike koje omogućavaju smisleno poređenje. Mnoge zemlje ovog regiona razvile su slične pasivne sisteme registracije birača, nasledile administracije sa ograničenim kapacitetima i suočile se sa izraženom emigracijom ka Zapadnoj Evropi tokom poslednjih decenija. Ove zajedničke osobine pomažu u razumevanju njihove zvanične izlaznosti i demografskih kretanja.

Analiza razlika između zvanične i prijavljene izlaznosti u zemljama Jugoistočne Evrope pokazuje postojanje tri jasno razgraničene grupe zemalja (Tabela 1). Prvu grupu čine Rumunija, Albanija, Srbija, Hrvatska, Grčka i Bugarska, zemlje sa niskom zvaničnom izlaznošću i najvećim razlikama između zvanične i prijavljene izlaznosti. U drugu grupu spadaju Slovenija i Mađarska, gde su te razlike slične kao i u ostatku Evrope. Treću grupu čine Crna Gora i Severna Makedonija, u kojima je zvanična izlaznost viša, a raskoraci relativno mali, čak i u evropskim okvirima.

6

PUNOLETNA POPULACIJA I STVARNA IZLAZNOST

Naredna faza uporedne analize fokusira se na razliku između broja registrovanih birača i broja građana sa pravom glasa. Registrovani birači premašuju broj punoletnih građana u svim zemljama jugoistočne Evrope, osim u Sloveniji.² Ovakav obrazac retko se javlja u ostatku Evrope, gde samo četiri dodatne zemlje dele ovu karakteristiku: Portugal, Litvanija, Letonija i Finska. Ova razlika je najizraženija u prvoj grupi zemalja, dok je manja u drugoj i trećoj grupi. Posledično, uvećan birački spisak nerazmerno utiče na proračun zvanične izlaznosti u prvoj grupi (Tabela 1).

Migracioni obrasci i administrativne odluke imaju značajan uticaj na vođenje biračkog spiska. Zemlje iz prve grupe, koje se odlikuju visokim nivoima preuveličavanja izlaznosti i uvećanim biračkim spiskovima, istovremeno beleže i najviše stope migracije.³ Albanija je najočigledniji primer: od 3,5 miliona registrovanih birača, više od milion verovatno živi u inostranstvu, što značajno iskrivljuje zvanične stope izlaznosti. Sličan problem postoji i u Srbiji, gde se procenjuje da oko milion građana efektivno nema mogućnost da glasa na parlamentarnim izborima. Nasuprot tome, zemlje iz druge grupe, sa manjim migracionim korpusima, uglavnom održavaju realističnije biračke spiskove, što rezultira manje izraženim odstupanjima.

Treća grupa, Severna Makedonija i Crna Gora, takođe ima velike migracione populacije. Ipak, obe zemlje su preduzele aktivne mere kako bi ublažile posledice uvećanih biračkih spiskova. U Severnoj Makedoniji, revizija biračkog spiska sprovedena je kao deo političkog dogovora između vlasti i opozicije. Crna Gora je, s druge strane, jedina zemlja u regionu sa vrlo restriktivnim zakonima o državljanstvu, koji zabranjuje dvojno državljanstvo. Ovi nalazi pokazuju da migracija i administrativne odluke direktno utiču na veličinu biračkog spiska i, posredno, na zvanične stope izlaznosti.

Razumevanje regionalnih migracija i razmatranje različitih načina obračuna izlaznosti vode ka ključnom pitanju: kolika je stvarna izlaznost u Srbiji? Na izborima 2023. godine, zvanična izlaznost zasnovana na biračkom spisku uvećanom usled migracija iznosila je 59%.⁴ Kada se koristi broj punoletnih građana kao imenilac, izlaznost raste na 70%. Ako se, pak, koristi procena Republičkog zavoda za statistiku da u zemlji boravi oko 5,1 milion birača, stvarna izlaznost mogla bi da dostigne 75%, što je i znatno bliže prijavljenim vrednostima iz anketa. Ovo ukazuje da je izlaznost u Srbiji bliža evropskom proseku i da verovatno odražava šire regionalne obrasce. Ali šta znamo o društvenoj strukturi te izlaznosti?

² Najnovije dostupne podatke o izborima prikupio je Međunarodni institut za demokratiju i izbornu pomoć (IDEA) putem baze podataka o izlaznosti birača: <https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turn-out-database>.

³ Najnoviji podaci iz 2020. godine o veličini migracionog korpusa u državama članicama Ujedinjenih nacija, kao i njegovom udelu u ukupnoj populaciji, preuzeti su iz baze podataka International Migrant Stock 2020 Odeljenja za populaciju Ujedinjenih nacija: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>.

7

DRUŠTVENA STRUKTURA IZLAZNOSTI U SRBIJI IZ UPOREDNE PERSPEKTIVE

Uporedni anketni podaci nude uvid u sociodemografsku strukturu izlaznosti u Srbiji, analizirajući faktore kao što su starost, pol, obrazovanje i klasna pripadnost, i upoređujući ih sa obrascima u drugim evropskim zemljama.

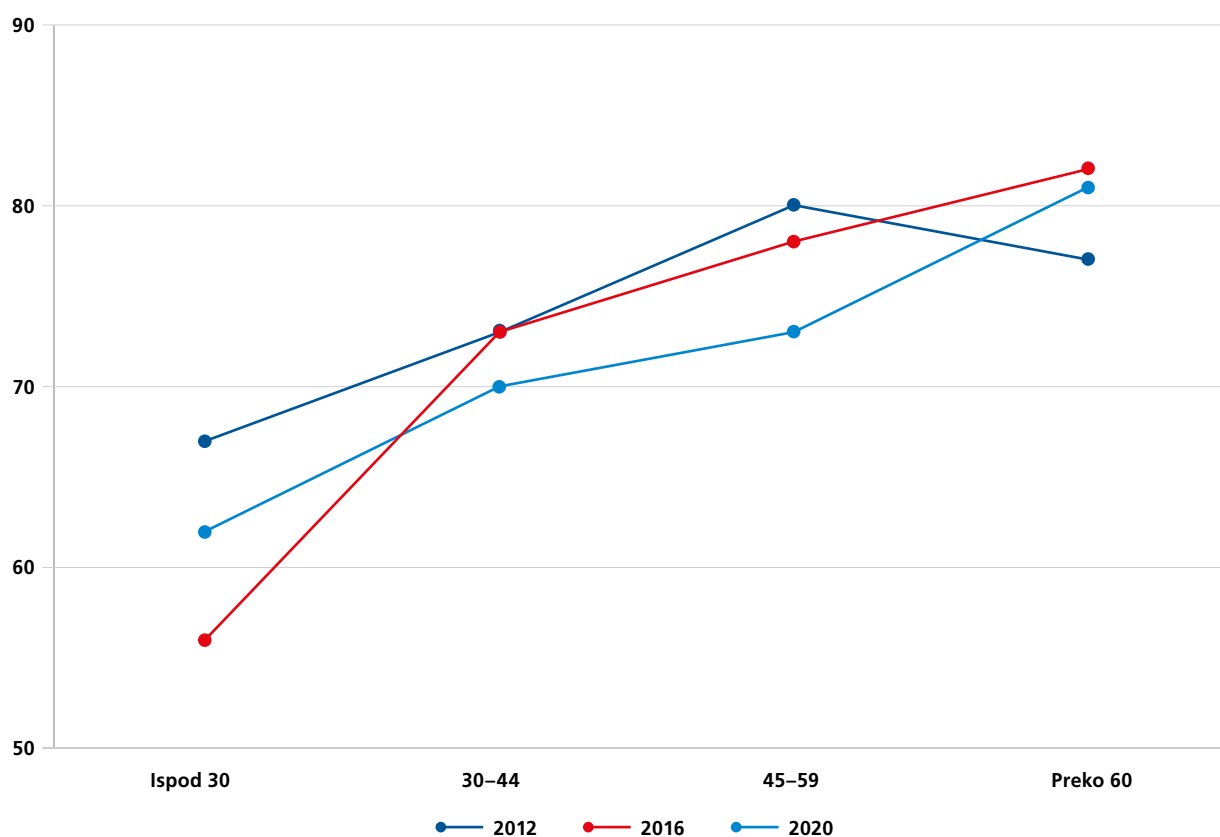
U Srbiji, kao i u većini evropskih zemalja, izlaznost raste sa godinama. Najnižu izlaznost dosledno prijavljuju najmlađi glasači (ispod 30 godina), dok se kod grupe srednjih godina (30 do 59 godina) primećuje pad u poslednjoj deceniji (Grafikon 6). Nasuprot tome, stariji glasači pokazuju dosledno visoke stope izlaznosti i nastavljaju da održavaju taj trend. Srbija time prati širi evropski obrazac, prema kojem se izlaznost povećava po starosnim grupama. Na poslednjim parlamentarnim izborima u 31 evropskoj zemlji, izlaznost po

starosnim kategorijama iznosila je 69%, 79%, 84% i 85%, od najmlađih ka najstarijima. Ipak, uočava se izražen raskorak između Srbije i ostatka Evrope kada je reč o izlaznosti birača srednjih godina.

Rodna struktura izlaznosti u Srbiji generalno je uravnotežena i podseća na obrasce koji se uočavaju u drugim evropskim zemljama. Iako su razlike u prijavljenoj izlaznosti između muškaraca i žena bile male, obrasci su se neznatno promenili između 2012. i 2020. godine (Grafikon 7). Na izborima 2012. muškarci su prijavljivali nešto veću izlaznost od žena, dok su 2020. godine žene nadmašile muškarce. Stopa izlaznosti žena bila je viša za svega dva procentna poena, što Srbiju svrstava među zemlje u kojima žene glasaju nešto više od muškaraca.

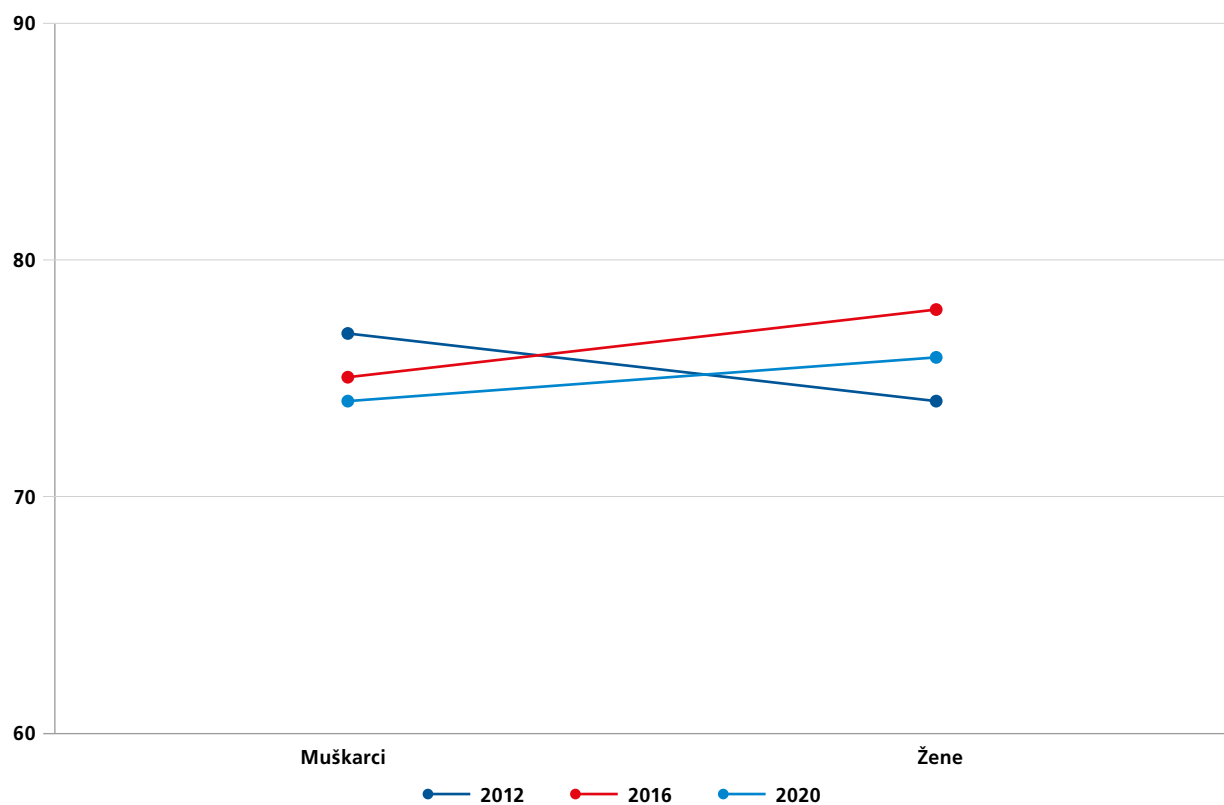
Grafikon 6

Starost i prijavljena izlaznost u Srbiji, 2012–2020

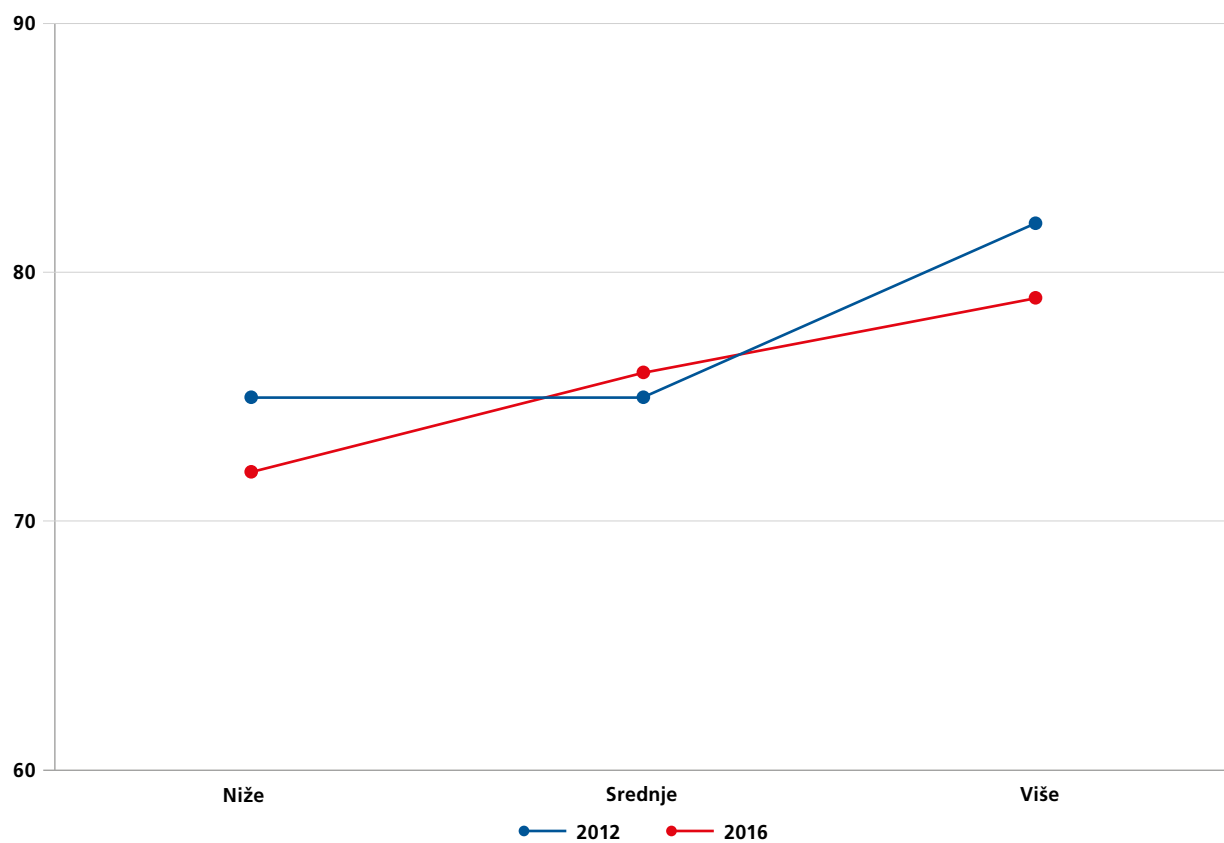
Grafikon 7

Pol i prijavljena izlaznost u Srbiji, 2012–2020

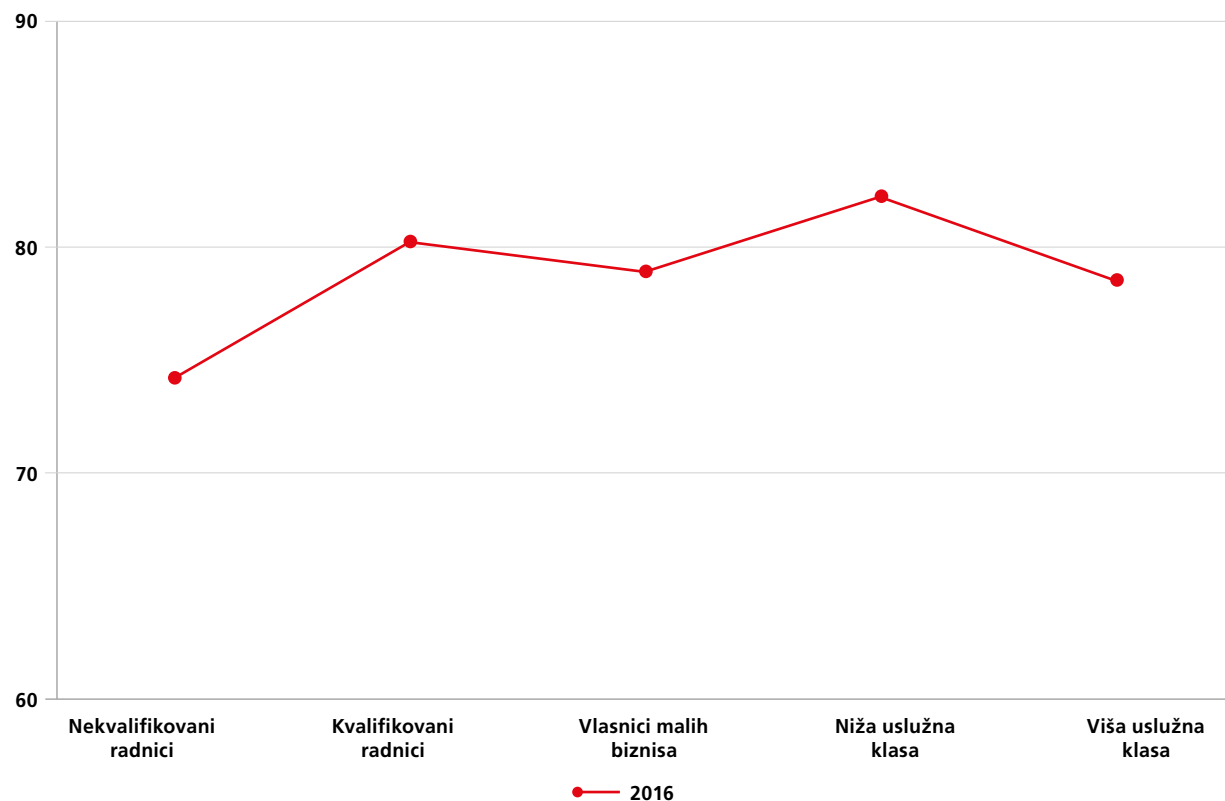
Grafikon 8

Obrazovanje i prijavljena izlaznost u Srbiji, 2012–2016

Grafikon 9

Klasa i prijavljena izlaznost u Srbiji 2016. godine

Ipak, ovako male razlike možda nisu statistički značajne, jer bi različite ankete mogle dati drugačije rezultate.

Izlaznost u Srbiji raste sa nivoom obrazovanja, što je slučaj i u većini evropskih zemalja. Najniža izlaznost zabeležena je među osobama sa najnižim obrazovanjem, potom slede grupe sa srednjim obrazovanjem, dok je najviša među visokoobrazovanim (Grafikon 8). Ovaj obrazac odražava evropske proseke. Na poslednjim parlamentarnim izborima u 31 evropskoj zemlji, izlaznost je rasla sa obrazovnim nivoima: 69% među niskobrazovanim, 77% među srednje obrazovanim i 85% među visokoobrazovanim. Važno je napomenuti da su razlike u izlaznosti po obrazovnim grupama u Srbiji manje izražene nego u nekim drugim zemljama, poput Poljske, gde su te razlike znatno izraženije. Obrazac u Srbiji bliži je onom u zemljama poput Švedske, gde su razlike u izlaznosti po obrazovanju minimalne.

Za razliku od mnogih evropskih zemalja, gde izlaznost snažno korelira sa klasnom pripadnošću, u Srbiji klasna struktura izlaznosti, prema podacima iz ove ankete, pokazuje relativno male razlike. Najniža izlaznost u Srbiji zabeležena je među nekvalifikovanim radnicima (74%), dok je najviša među pripadnicima niže uslužne klase (82%). Ostale kategorije: viša uslužna klasa (78%), vlasnici malih biznisa (79%) i kvalifikovani radnici (80%), nalaze se između te dve vrednosti (Grafikon 9).

Odsustvo značajnih razlika u izlaznosti po klasama u Srbiji u suprotnosti je sa evropskim obrascima. U 27 evropskih zemalja

izlaznost raste linearno, i među nekvalifikovanim radnicima iznosi 73%, 78% među kvalifikovanim, 82% među vlasnicima malih biznisa, 85% među nižom uslužnom klasom i 89% među višom uslužnom klasom. Ipak, ovo poređenje treba tumačiti sa oprezom, jer su podaci za Srbiju dostupni samo za jednu vremensku tačku - 2016. godinu.

Nadovezujući se na ovu uporednu analizu, završni deo ovog istraživanja bavi se izborima iz 2023. godine. U njemu se koriste novi podaci koji omogućavaju dublji uvid u faktore koji utiču na izbornu izlaznost.

8

DETERMINANTE GLASANJA NA IZBORIMA 2023. GODINE U SRBIJI

Prethodna istraživanja ukazuju da se determinante izborne izlaznosti u Srbiji u velikoj meri poklapaju sa obrascima utvrđenim u široj naučnoj literaturi.⁴ Prema pregledu koji je napravio Todosijević (2020), verovatnoća da građani u Srbiji glasaju opada među nižim socio-ekonomskim grupama, dok je zadovoljstvo demokratijom povezano sa većom verovatnoćom izlaska na izbore. Najveći uticaj na biračko ponašanje imaju varijable koje se odnose na diferencijaciju stranaka. U obuhvatnom pregledu 30 godina literature, Todosijević je takođe utvrdio da obrazovanje generalno pozitivno utiče na izlaznost, dok prihod domaćinstva uglavnom nije statistički značajan, nisu pronađene ni značajne razlike u izlaznosti među polovima, dok interesovanje za politiku i simpatije prema političkim strankama pozitivno utiču na izlaznost.

Ova studija proširuje prethodne nalaze analizom biračkog ponašanja na parlamentarnim izborima održanim u decembru 2023. godine. Koristimo podatke iz ankete koju je sproveo udruženje građana Crta u februaru 2024. godine. Anketa je obuhvatila pitanja o učešću na izborima i socio-demografskim karakteristikama ispitanika, nudeći detaljniji i noviji uvid u obrasce izlaznosti u Srbiji.

Prema rezultatima ankete, 84% ispitanika je izjavilo da je glasalo na decembarskim izborima 2023. godine. Ovaj procenat uključuje očekivano preuveličavanje. Na osnovu ranije izvedene korekcije prema broju građana sa pravom glasa, efektivna izlaznost najverovatnije je iznosila oko 75%, što je i dalje znatno više od zvanične izlaznosti od 58%.

Glavni nalazi u vezi sa determinantama glasanja predstavljeni su pomoću odnosa šansi (*odds ratio*).⁵ Ovi pokazatelji mere

povezanost između prediktorske varijable i verovatnoće glasanja, izražavajući za koliko se puta menja verovatnoća izlaska na izbore sa svakim povećanjem jedne jedinice posmatrane varijable. Ključni nalazi su sledeći:

- **Starost:** Verovatnoća glasanja povećava se 1,03 puta za svaku dodatnu godinu starosti.
- **Pol:** Muškarci imaju 1,545 puta veću verovatnoću da glasaju u odnosu na žene.
- **Životni standard:** Osobe sa najvišim životnim standardom imale su 1,667 puta veću verovatnoću da izađu na izbore u poređenju sa onima sa najnižim standardom.
- **Partijska bliskost:** Građani koji se identifikuju sa vladajućim ili opozicionim strankama imali su 1,78 puta veću verovatnoću da glasaju od onih koji nisu politički opredeljeni.
- **Građanski angažman:** Svaka dodatna građanska ili politička aktivnost (npr. volontiranje, protesti, potpisivanje peticija) povećavala je verovatnoću izlaska na izbore 1,247 puta.
- **Obrazovanje** nije imalo statistički značajan uticaj na verovatnoću glasanja u ovom modelu.

Ovi nalazi potvrđuju neke ranije trendove, ali istovremeno donose i nova saznanja. Godine života ostaju dosledan prediktor izlaznosti, pri čemu su starije osobe značajno sklonije glasanju. Za razliku od većine prethodnih studija, žene su u 2023. godini bile sklonije apstinenciji u odnosu na muškarce. Izlaznost je takođe rasla sa višim životnim standardom, što odstupa od ranijih nalaza za Srbiju, ali je u skladu sa širim evropskim obrascima. Ali taj nalaz može objasniti zašto stepen obrazovanja nije imao značajan uticaj u ovom modelu. Kao što se i očekivalo, politička orijentacija i građanski angažman snažno su korelisali sa izlaznošću, što dodatno potvrđuje zaključke prethodnih istraživanja.

⁴ Nekoliko radova bavilo se determinantama izborne izlaznosti u Srbiji, među kojima se kao najinformativniji izdvajaju pregledi koje su dali Lutovac (2007), Todosijević i Pavlović (2020) i Todosijević (2020).

⁵ Za analizu glasanja ili apstinencije na izborima, što predstavlja binarnu varijablu, korišćena je logistička regresija, statistička metoda namenjena predviđanju jednog od dva moguća ishoda. U model su uključene ključne varijable: starost ispitanika, pol, nivo obrazovanja, životni standard, bliskost sa političkim strankama i nivo političkog ili građanskog aktivizma. Uzorak je obuhvatao 1.205 ispitanika (od ukupno 1.251), od kojih je 1.039 navelo da su glasali, dok je 153 ispitanika izjavilo da nisu izašli na izbore. Model je pokazao visoku tačnost u predviđanju, pravilno klasifikujući 87,2% slučajeva. Bio je statistički značajan: $\chi^2(8) = 75,7$, $p < .001$, i pokazao je dobro uklapanje, što potvrđuje Hosmer-Lemeshow test (vrednost značajnosti iznad 0,05). Ipak, snaga modela da objasni varijaciju bila je ograničena, Nagelkerke $R^2 = 0,115$ – što ukazuje na to da model objašnjava samo umeren deo varijacije u glasačkom ponašanju.

9

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Izborna participacija u Srbiji nije toliko niska kao što se čini kada se uzmu u obzir preuveličani birački spiskovi izazvani decenijama emigracije i ograničenim kapacitetima izborne administracije. Kada se ti brojevi koriguju, stvarna izlaznost u Srbiji, kao i u drugim zemljama Jugoistočne Evrope, može iznositi između 70% i 75%, približavajući se evropskom proseku. Suprotno uvreženim pretpostavkama, ne postoji veliki „rezervoar“ apstinencija koji bi se lako mogao mobilisati da učestvuju u izborima.

Na mnogo načina, obrasci participacije u Srbiji slični su onima u ostatku Evrope. Verovatnoća da neko glasa raste sa godinama, obrazovanjem, klasom, političkom orijentacijom i građanskim angažmanom. Ovi nalazi ukazuju na to da izlaznost u Srbiji prati slične obrasce nejednakosti kao i drugde. Istovremeno, pokazuju da na glasačko ponašanje utiče kompleksan skup faktora, što ukazuje na više puteva za povećanje izborne participacije.

Preporuke za državne institucije

1. Revidirati birački spisak

Nadležni organi u Srbiji treba da daju prioritet reviziji biračkog spiska, u skladu sa preporukama domaćih i međunarodnih posmatrača izbora. Tačniji birački spisak bi poboljšao zvanične podatke o izlaznosti i povećao poverenje javnosti u izborni proces.

2. Iskoristiti regionalna iskustva

Srbija može imati koristi od iskustava susednih zemalja koje su se suočavale sa sličnim problemima prenavananih biračkih spiskova. Regionalna saradnja i razmena znanja mogu doprineti pronalaženju efikasnih rešenja.

3. Otvoriti javnu debatu o biračkom pravu dijaspori

Pre eventualne revizije biračkog spiska, vlasti treba da pokrenu otvorenu i inkluzivnu javnu debatu o biračkom pravu građana u dijaspori. Ključno je rešiti pitanje pravno zagarantovanog prava glasa koje ne prati efektivan pristup izbornom procesu.

Preporuke za političke stranke

4. Fokusirati se na stratešku mobilizaciju birača

Stranke često pokušavaju da mobilišu apstinente pod pretpostavkom da ih ima mnogo. Umesto toga, pažnja

bi trebalo da se usmeri na angažovanje onih segmenta stanovništva koji imaju višu stopu apstinencije, ali i potencijalnu bliskost prema partijama.

5. Uključiti mlade

Mladi predstavljaju ključnu ciljnu grupu za povećanje izlaznosti. Potrebno je razvijati inovativne i inkluzivne programe i inicijative koji bi podstakli njihovo učešće na izborima.

6. Dopreti do marginalizovanih grupa

Potrebno je razviti ciljne strategije za angažovanje marginalizovanih grupa, žena, kao i osoba sa nižim obrazovanjem ili životnim standardom. Prilagođene poruke i direktne aktivnosti na terenu mogu motivisati njihovo veće učešće.

Preporuke za civilno društvo

7. Podsticati građanski i politički angažman

Izlaznost na izborima može se povećavati i indirektnim putem. Učešće u građanskim i političkim aktivnostima, poput volontiranja u zajednici, potpisivanja peticija ili učešća u protestima, povećava verovatnoću izlaska na izbore.

REFERENCE

Blais, André (2014). "Why is turnout so low in Switzerland? Comparing the attitudes of Swiss and German citizens towards electoral democracy." *Swiss Political Science Review* 20 (4): 520–528.

DeSilver, Drew (2022). "Turnout in U.S. has soared in recent elections but by some measures still trails that of many other countries". *Pew Research Center*, 1.11.2022.

Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Brothers Publishers.

Elsässer, Lea, Armin Schäfer, & Jonas Wenker (2022). *Unequal democracies: Who does (not) vote? Voter turnout trends in the OSCE region since 1970*. Vienna: Friedrich Ebert Stiftung.

Franklin, Mark (2004). *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lijphart, Arent (1997). "Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma." *The American Political Science Review*, 91(1), 1–14.

Lutovac, Zoran (2007). *Birači i apstinenti u Srbiji*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Institut društvenih nauka.

Miller, Peter, & Ruth Dassonneville (2016). "High turnout in the Low Countries: Partisan effects of the abolition of compulsory voting in the Netherlands." *Electoral Studies* 44 (2016), 132–143.

OSCE-ODIHR (2023). "Early Parliamentary Elections 17 December 2023, ODIHR Election Observation Mission Final Report". Warsaw, 28.2.2024.

RZSZ (2023). "Punoletni u sistemu socijalne zaštite u 2022. godini". Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.

Stockemer, Daniel (2017). "What affects voter turnout? A review article/meta-analysis of aggregate research." *Government and Opposition* 52 (4): 698-722.

Tanjug (2022). "RZS: Broj stanovnika i broj birača u biračkom spisku su suštinski različiti podaci". *Tanjug*, 28.12.2022.

Todosijević, Bojan (2020). Društvene i ideološke osnove izborne izlaznosti – Srbija 1990–2020. U: Jovanović, Milan, & Dušan Vučićević (ur.), *Kako, koga i zašto smo birali? Izbori u Srbiji 1990–2020. godine*. Beograd: Institut za političke studije, Službeni glasnik, 203–248.

Todosijević, Bojan, & Pavlović, Zoran (2020). *Pred glasačkom kutijom: Politička psihologija izbornog ponašanja u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka.

BIOGRAFIJE

Vujo Ilić je naučni saradnik na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu. Njegova istraživačka interesovanja uključuju demokratske procese i participaciju, kao i političke sukobe i nasilje. Najskorije je bio jedan od urednika zbornika Participatory Democratic Innovations in Southeast Europe, u izdanju Routledge-a.

Dušan Spasojević je vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Njegova glavna istraživačka interesovanja obuhvataju političke stranke, civilno društvo i proces demokratizacije u postkomunističkim društvima. Spasojević je glavni i odgovorni urednik akademskog časopisa Političke perspektive i član upravnog odbora organizacije CRTA.

IMPRESSUM

Izdavač:
FES Regionalna kancelarija za međunarodnu saradnju
Demokratija budućnosti
Reichsratsstr. 13/5
A-1010 Beč

Odgovorna za sadržaj:
Johanna Lutz | Direktorka, Democracy of the Future
Telefon: +43 1 890 3811 301
X: @FES_Democracy
democracy.fes.de

Kontakt / narudžbine: democracy.vienna@fes.de

Dizajn: pertext, Berlin | www.pertext.de

Stavovi izneti u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Friedrich Ebert Stiftung (FES) niti organizacija u kojima rade autori. Komercijalna upotreba materijala koje objavljuje FES nije dozvoljena bez prethodne pisane saglasnosti FES-a. Publikacije FES-a ne smeju se koristiti u svrhe političke kampanje.

ISBN 978-3-98628-725-2

© 2025

DEMOKRATIJE NEJEDNAKOSTI

Demokratije nejednakosti je projekat FES regionalne kancelarije za međunarodnu saradnju Demokratija budućnosti (Democracy of the Future). Glavni cilj je da se podstakne uporedno razumevanje o tome kako nejednakosti u glasanju, političkoj reprezentaciji i drugim demokratskim procesima štete demokratijama.

U serijalu **Ko (ni)je predstavljen u parlamentu?** analiziramo socijalnu reprezentaciju evropskih parlamenata.

U serijalu **Ko (ne) glasa?** istražujemo nivo izlaznosti na izbore u evropskim demokratijama prema polu, uzrastu, društvenoj klasi i obrazovanju.

Oba serijala sadrže uporedne studije i odabrane izveštaje po zemljama. Uporedne studije prikazuju opšte trendove, dok izveštaji po zemljama nude specifične analize nacionalnih konteksta sa ciljem razvijanja i razmatranja političkih preporuka za donosiocje odluka.

Više informacija na:

<https://democracy.fes.de/topics/inequality-democracy>

KO (NE) GLASA U SRBIJI?

Niska i nejednaka izlaznost na izbore štete demokratiji. Zbog toga je veoma važno da kritički preispitamo zvanične podatke o izlaznosti, jer oni često potcenjuju stvarno učešće na izborima zbog administrativnih i migracionih faktora. Ovo nije problem samo u Srbiji, već i u širem regionu.

Izlaznost u Srbiji je bliža evropskom proseku nego što se to obično pretpostavlja, i potencijalno dostiže tri četvrtine prisutnih birača. Ipak, razlike između glasača i apstinenata i dalje postoje, jer starije, obrazovanije, imućnije i politički i građanski angažovane osobe češće izlaze na izbore.

Vlada bi trebalo da revidira birački spisak i otvori javnu debatu o delotvornim pravima dijaspore na glasanje. Političke stranke bi trebalo da se usmere na stratešku mobilizaciju birača, te posebno da dopru do mladih i marginalizovanih grupa. Organizacije civilnog društva trebalo bi da promovišu građanski angažman kao sredstvo povećanja izborne participacije.

